

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 811.161.1'243:371.214.114

З. І. Гирич

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ ТЮРКОМОВНИХ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглядається специфіка навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю з урахуванням їх когнітивного стилю та рідної мови. Встановлено, що цим студентам переважно властивий аналітичний когнітивний стиль, відповідно до якого варто застосовувати певні методичні прийоми та стратегії навчання. Подано стратегії оволодіння іноземною/російською мовою під час навчання письма з урахуванням когнітивного стилю студентів. Доведено, що розбіжності в російській і тюркських мовах чинять інтерферуючий вплив на російське мовлення студентів.

Ключові слова: російська мова, тюркські мови, стратегія, прийоми навчання, когнітивний стиль, інженерний профіль, інтерференція, помилка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі стоїть завдання розробки методики навчання спеціальних дисциплін різних контингентів учнів (зокрема іноземних тюркомовних студентів вищих навчальних закладів інженерного профілю) спеціальних дисциплін. Ця проблема має першорядне значення ще й тому, що до вищих навчальних закладів України, у тому числі й технічних, щорічно вступає значна кількість іноземних учнів із тюркомовних країн: Туркменістану, Узбекистану, Казахстану, Азербайджану та ін. Ці учні вивчали російську мову в національних загальноосвітніх навчальних закладах і вступають на 1 курс ВНЗ, минувши навчання на підготовчих факультетах. Для них вивчення російської мови є умовою отримання професійної освіти у вищих технічних навчальних закладах.

Діагностичний експеримент, що визначав рівень сформованості комунікативної компетенції в іноземних тюркомовних студентів перших курсів, свідчить про те, що вони, в основному, володіють російською мовою на елементарному рівні. Недостатній рівень володіння російською мовою гальмує оволодіння інших навчальних предметів і є однією із причин відрахування студентів технічних ВНЗ. У зв'язку із цим стоїть завдання пошуку ефективних шляхів навчання російської мови, створення програмного й методичного забезпечення, що враховує специфіку цього контингенту учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема навчання іноземних студентів інженерного профілю професійної комунікації висвітлена у дослідженнях І. Б. Авдєєвої, Т. В. Васильєвої, Г. М. Левіної та ін. Проте немає робіт, присвячених методиці навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю.

Метою статті є розгляд специфіки навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю з урахуванням їх когнітивного стилю та рідної мови.

Виклад основного матеріалу. Навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів у ВНЗ інженерного профілю має свою специфіку, пов'язану з урахуванням їх когнітивних стилів. На жаль, у процесі підготовки фахівців в інженерних ВНЗ України не враховуються когнітивні стилі й переваги студентів. Урахування когнітивних стилів іноземних студентів інженерного профілю під час навчання професійної комунікації – це порівняно нова лінгводидактична основа оволодіння іноземною/російською мовою.

Далі розглянемо особливості навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю з урахуванням їхніх когнітивних переваг.

Останнім часом у лінгводидактиці, говорячи про певні методики, мають на увазі, передусім, навчання учнів певних стратегій вивчення мови. Під стратегіями оволодіння в межах теорії засвоєння другої мови (SLA 2212 – Second-Language Acquisition) – нового міждисциплінарного напрямку, що розвивається в Західній Європі, – розуміють специфічні дії, види поведінки, прийоми, що використовуються учнями з метою підвищення ефективності сприйняття, засвоєння й використання другої мови [11].

При цьому варто враховувати, що найбільші труднощі в іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю пов'язані зі страхом спонтанного, непідготовленого мовлення, а також невмінням здогадуватися про значення слів із контексту. Тому під час навчання російської мови цих студентів «доцільно використання принципів, методів і прийомів, актуальних для вироблення пізнавальних стратегій, необхідних у процесі оволодіння майбутньою професією, з урахуванням когнітивних уподобань учнів інженерного профілю» [1, 289]. Проведене нами анкетування та опитування іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю щодо визначення їх когнітивного стилю засвідчило, що їм переважно властивий аналітичний когнітивний стиль.

Відповідно до когнітивних уподобань цих студентів виділяються методичні прийоми: а) орієнтовані на стратегії, властиві іноземним учням інженерного профілю, на які повинен спиратися викладач-русист (довготривала пам'ять, незалежність від контексту, довільне запам'ятовування, аналітичність, послідовність обробки інформації, словоузагальнення, встановлення зв'язку між рідною мовою та іноземною, висока точність вживання слів і застосування правил) і б) орієнтовані на стратегії, які викладач повинен прагнути подолати в учнів даного контингенту (довге входження в роботу, повільне встановлення зв'язків на етапі сприйняття нової інформації та фіксації в пам'яті, відсутність швидкості в усному й писемному мовленні,

швидкості читання, труднощі під час аудіювання, подолання зайвого контролю власної мови, невміння абстрагуватися від неважливого) [1].

Стратегії оволодіння іноземною/російською мовою з урахуванням когнітивного стилю розподіляються за чотирма видами мовленнєвої діяльності. Наприклад, під час навчання письма:

1. Багаторазове повторення правил-інструкцій (за аналогією з формулами).
2. Практичне застосування правил за умови постійного візуального звернення до них.
3. Пошук і використання мовних аналогій, моделей, зразків, синонімів.
4. Опора на когнітивні й загальноінженерну термінологію.
5. Покрокова (як на комп'ютері) зміна словоформ і структури пропозицій.
6. Довге обдумування та промовляння вголос речення перед його написанням.
7. Звернення уваги на головне / специфічне при письмі.
8. Постійне тренування у трансформаціях (опис однієї ситуації різними способами).
9. Опора на архітектоніку інженерного тексту / дискурсу [1].

Як свідчить практика, «комплексне застосування певних методичних прийомів і стратегій навчання, зумовлених когнітивним стилем даного контингенту, дає хороші результати в іноземній аудиторії інженерного профілю. До основних із них можуть бути зараховані: 1) автентичність використаних матеріалів; 2) дедуктивність, аналітичність подання матеріалу; 3) покроковий, концентричний виклад матеріалу; 4) робота строго за заздалегідь заявленим планом; 5) акцент на письмовий аспект мовлення; 6) урахування найбільш важких тем граматики російської мови; 7) позаконтекстні граматичні вправи; 8) акцент на чіткі інструкції, що виключають виноски; 9) численні тренування на матеріалі різних інженерних дисциплін; 10) усне виконання всіх вправ в аудиторії з подальшим їх записуванням по пам'яті вдома; 11) начитування викладачем на диктофон усіх текстів і вправ; 12) аналіз морфологічного складу слів; 13) тематичні списки однокореневих слів і виразів; 14) використання таблиць у якості ілюстрацій; 15) узагальнення, синтезування матеріалу в кінці циклу» [1, 219].

Необхідно враховувати, що ефективність використання різних стратегій залежить від великої кількості змінних, таких як рівень володіння мовою; завдання для виконання; вид мовленнєвої діяльності; фонові знання; умови навчання; мова, що вивчається, і рідна мова та індивідуальні характеристики тих, хто навчається [2]. У деяких дослідженнях наголошується, що й саме примітивне механічне заучування слів може виявитися досить ефективним, якщо учні звикли користуватися

саме цією стратегією, як, наприклад, студенти з Азії [8]. Дане положення є актуальним для навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю.

Результати дослідного навчання, проведеного Н. Ю. Грішиною [4], показали, що вправи, які враховують когнітивний стиль учнів технічних спеціальностей, збільшують обсяг монологічного висловлювання, обсяг інформативної насиченості висловлювання, вживання у висловлюванні нових лексичних одиниць; зменшують кількість помилкових дій у змісті висловлювання, кількість помилкових оформлювальних дій. Це свідчить про позитивний вплив урахування когнітивного стилю учнів технічних спеціальностей на оволодіння ними монологічним мовленням на матеріалі текстів за фахом.

Продуктивне оволодіння зв'язним монологічним мовленням на матеріалі текстів за фахом можливе на основі комплексного вивчення всіх компонентів зв'язного мовлення в їх єдності, з урахуванням труднощів, що впливають як зі складності системи російської мови, так і в результаті впливу рідної (тюркської) мови студентів.

Зазначимо, що викладачі не зважають на відмінності в системах російської та тюркських мов у процесі навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю. Також немає науково обґрунтованої системи коригуючого навчання російської мови для цього контингенту іноземних учнів, що призводить до численних і стійких помилок у мовленні цих студентів.

Виявлення граматичних труднощів, характерних для конкретної національної, а саме тюркомовної аудиторії, відноситься до фундаментальних досліджень, які мають велике теоретичне та практичне значення в галузі викладання російської мови як нерідної. Важливо враховувати, що низка явищ граматичної будови, що співпадає в російській та рідній мовах, але має низьку частотність або іншу сферу вживання в рідній мові, викликає труднощі в іноземних тюркомовних студентів. А розбіжності в російській і тюркських мовах чинять інтерферируючий вплив на російське мовлення студентів. Для підвищення ефективності навчання російської мови тюркомовних студентів-іноземців інженерного профілю основну увагу доцільно приділяти тому граматичному матеріалові, який відсутній у рідній мові студентів. Відповідно до цього Т. В. Булгакова [2], розглядаючи складнощі граматики російської мови для узбеків, формулює такі важливі висновки:

1) Складніше для узбеків засвоїти ті категорії та явища граматики російської мови, яких немає у рідній мові: розрізнення роду імен, займенників та інших частин мови, що змінюються за родами; вибір прийменників, які мають однакове значення; відмінкові управління дієслів російської мови, відмінкові вимоги деяких прийменників. Засвоєння всіх

цих явищ і категорій поза інтерферуючого впливу законів рідної мови спричиняє найбільшу кількість типових помилок.

2) Надто складно узбецькій аудиторії засвоювати граматичні категорії та явища російської мови, які мають компенсатори в рідній мові або у вигляді складних аналітичних форм, або у сфері семантики. Сюди відносяться категорія виду та деякі типи зворотних дієслів. Спираючись на семантику, узбеки часто вибирають неприйнятний для контексту вид дієслова, утворюють неможливі для російської мови зворотні дієслова або ж, навпаки, ігнорують частку -ся в тих дієсловах, де вона обов'язкова.

3) Досить широке коло граматичних категорій і явищ російської мови мають диференційні ознаки в рідній мові учнів. У зв'язку з цим помилками студентів є неправильне для російської мови узгодження присудка в однині з підметом множини, що нормативно для синтаксису їхньої рідної мови; вживання означення в однині при множині означуваного; вживання імен в однині після числівників від п'яти і вище; ігнорування відмінкових вимог російських числівників, диференціація російських називного і знахідного відмінків під час вибору відмінка прямого доповнення.

4) Фонетичні фактори також впливають на засвоєння окремих морфологічних форм і синтаксичних конструкцій. Так, у сферах диференціації роду та диференціації відмінків ненаголошені -о, -а, -ие, -ия та ін. закінчення розрізняються неправильно, що призводить до помилкового визначення роду або відмінка.

5) Іноді правильне засвоєння тих чи інших граматичних явищ російської мови ускладнює спрощена методика викладання відповідного матеріалу вчителями шкіл.

Розглянуті складнощі граматики російської мови для узбеків властиві й іншим тюркомовним студентам.

Отже, «труднощі засвоєння учнями одних категорій або явищ російської граматики пояснюються інтерферуючим впливом рідної мови, тоді як інших – її об'єктивною складністю» [2, 78]. Виявлення й аналіз типових морфологічних і синтаксичних помилок в усному та писемному мовленні студентів, з'ясування причин їхнього виникнення надає можливість розробити науково обґрунтовану методику викладання російської мови як нерідної у ВНЗ, зокрема і в технічному, з урахуванням особливостей обраної спеціальності, вдосконалювати на її основі російське мовлення тюркомовних студентів.

Як відомо, врахування особливостей рідної мови впливає на характер граматичного коментаря, на вибір прийомів семантизації лексичних одиниць, на окремі зміни послідовності, на характер презентації тих чи інших граматичних форм, обсяг тренувальної роботи, типи вправ і завдання. Наприклад, порядок введення простих речень у тюркомовній аудиторії визначається мірою їх складності в системі російської мови та

мірою схожості й розбіжності в російській і рідній мовах. При цьому необхідно, насамперед, вводити прості речення, семантика та структура яких співпадає з аналогічними реченнями рідної мови, а в останню – речення, що мають меншу поширеність у російському науковому стилі й великі невідповідності із системою рідної (тюркської) мови.

Методичну основу навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю складає «навчання аспектів мови й видів мовленнєвої діяльності, організація та проведення уроку, контроль засвоєння навчального матеріалу в різних умовах занять на різних етапах роботи» [7, 25]. Наприклад, під час навчання аудіювання лекцій за фахом найбільш ефективною буде система вправ, побудована на основі опису лінгвістичних труднощів, що виникають у студентів під впливом типологічних відмінностей російської та рідної (тюркської) мов. В умовах, коли рідна й досліджувана мови мають суттєві типологічні відмінності, а навчання відбувається в умовах мовного середовища, серед труднощів аудіювання лекцій за фахом на перше місце виходять лінгвістичні.

Аналіз дисертаційних досліджень з методики викладання російської мови як іноземної Н. А. Висотської [3], А. Ю. Іванової [5], Фен Бо [6] свідчить про те, що у випадку навчання аудіювання лекцій зі спеціальності тюркомовних студентів необхідно додатково розробити систему вправ, що мають на меті зняття інтерферуючого впливу рідної мови. Слідом за Фен Бо ми визначили основні типи вправ, що навчають розуміння живого мовлення:

Перша група (підготовчі вправи) – це вправи, що формують механізми розпізнавання живого мовлення на основі подолання труднощів аудіювання, що виникають на рівні слова, словосполучення, фрази, внаслідок інтерферуючої дії тюркської мови. Вони спрямовані на формування навичок аудіювання.

Друга група (мовні вправи) – це вправи, що забезпечують практику аудіювання на основі комплексного подолання труднощів, які виникають під час розпізнавання смислового змісту живого мовлення внаслідок інтерферуючого впливу тюркської мови. Ці вправи спрямовані на формування вмінь, що забезпечують процес аудіювання.

Наша мета – підготувати студентів до виконання комунікативних вправ.

Висновки. З метою оптимізації навчання російської мови іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю доцільно використання принципів, методів і прийомів, актуальних для вироблення пізнавальних стратегій, з урахуванням їхніх когнітивних уподобань, а також урахування типологічних відмінностей російської та рідної (тюркської мови).

Перспективу подальших наукових розвідок розглянутої проблеми бачимо в розробці системи навчання рецептивних видів мовленнєвої діяльності російською мовою іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева И. Б. Лингводидактическая концепция обучения профессиональной коммуникации иностранных учащихся инженерного профиля : дис...доктора пед. наук : 13.00.02 / Авдеева Ирина Борисовна. – Москва, 2006. – 525 с.
2. Булгакова Т. В. Грамматическая интерференция и иные факторы, влияющие на русскую речь узбеков / Т. В. Булгакова. – Ташкент : Изд-во «Фан» УзССР, 1977. – 83 с.
3. Высотская Н. А. Система упражнений, обучающая студентов-вьетнамцев аудированию русской речи (начальный этап) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Н. А. Высотская. – М., 1978. – 21 с.
4. Гришина Н. Ю. Обучение студентов технических вузов профессиональной иноязычной коммуникации на основе когнитивной технологии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Гришина Наталья Юрьевна. – Санкт-Петербург, 2006. – 204 с.
5. Иванова А. Ю. Экспериментальное исследование эффективности методических приемов обучения аудированию лекций на неродном языке : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / А. Ю. Иванова. – М., 1982. – 25 с.
6. Фэн Бо. Система упражнений для обучения китайских студентов-филологов аудированию лекций по специальности (первый курс российского вуза) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Фэн Бо. – Москва, 2008. – 141 с.
7. Хрестоматия по методике преподавания русского языка как иностранного / сост. Л. В. Московкин, А. Н. Щукин. – 3-е изд., стереотип. – М. : Русский язык. Курсы, 2012. – 552 с.
8. Keefe I Student Learning Styles / V. A. Reston. – National Association of Secondary School Principals, 1979.
9. Oxford R. Language learning strategies: What every teacher should know / R. Oxford. – Boston : Heile & Heile, 1990.

РЕЗЮМЕ

Гирич З. И. Специфика обучения русскому языку иностранных тюркоязычных студентов инженерного профиля.

В статье рассматривается специфика обучения русскому языку иностранных тюркоязычных студентов инженерного профиля с учетом их когнитивного стиля и родного языка. Установлено, что этим студентам преимущественно присущ аналитический когнитивный стиль, в соответствии с которым следует применять определенные методические приемы и стратегии обучения. Представлены стратегии овладения иностранным/русским языком при обучении письму с учетом когнитивного стиля студентов. Доказано, что различия в русском и тюркских языках оказывают интерферирующее влияние на русскую речь студентов.

Ключевые слова: русский язык, тюркские языки, стратегия, приемы обучения, когнитивный стиль, инженерный профиль, интерференция, ошибка.

SUMMARY

Girich Z. Specificity of training Russian to foreign Turkic-speaking students of an engineering profile.

The article deals with the specifics of teaching Russian to foreign students Turkic engineering profile with regard to their cognitive style and language. It is established that these students usually inherent an analytical cognitive style, according to which it is necessary to apply certain instructional techniques and learning strategies.

The main of them can be considered: 1) the authenticity of the materials used; 2) the deductive, analytic presentation of the material; 3) step by step, concentric presentation of the material; 4) work strictly on a pre-stated plan; 5) focus on the written aspect of speech; 6) consideration of the most difficult topics of grammar of the Russian language; 7) out of

context grammar exercises; 8) emphasis on the clear guidelines that exclude footnotes; 9) numerous training materials for various engineering disciplines; 10) oral perform of all the exercises in the classroom and their subsequent recording from memory at home; 11) a teacher reading on tape all texts and exercises; 12) the analysis of the morphological structure of the words; 13) the thematic lists one root words and expressions; 14) the use of tables as illustrations; 15) summarizing, synthesizing the material at the end of the cycle.

The posted strategy of learning Russian for teaching writing is based on the students' cognitive style. It is proved that the differences in the Russian and Turkic languages have an interfering effect on the Russian speech of the students. It is found that grammatical difficulties are specific to a particular nation, namely Turkic audience, and relate to basic researches, which are of great theoretical and practical importance in teaching Russian as a foreign language. It is important to bear in mind that a number of phenomena of grammatical structure, texts in Russian and native languages has a low frequency of a particular area of application in their native language, causing difficulties to the foreign Turkic-speaking students. The difficulties in the Russian and Turkic languages arise in the recognition of the semantic content of the live broadcast due to the interfering influence of the Turkic languages.

To optimize teaching Russian to foreign students Turkic engineering profile it is expedient to use the principles, the methods and techniques relevant to develop the cognitive strategies, taking into account their cognitive preferences and typological differences in the Russian and native (Turkic) languages.

Key words: *the Russian and Turkic languages, a strategy, training techniques, a cognitive style, an engineering profile, interference, an error.*